Turkish Research Journal of Academic Social Science, 8(2): 162-170, 2025
DOI: 10.59372/turajas.1768204

Turkish Research Journal of Academic Social Science

Available online, ISSN: 2667-4491 | www.turkishsocialscience.com | Turkish Science and Technology Publishing (TURSTEP)

The Function of Poetic Witnesses in Classical Arabic Dictionaries (Based on Examples from Kitāb al-ʿAyn, Jamhirat al-Lugha, and Lisān al-ʿArab)

Zehra Bişkin[1,a,*]

[1] *Diyanet İşleri Başkanlığı Kırıkkale İl Müftülüğü, Kırıkkale, Türkiye*

**Corresponding Author*

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 18/08/2025
Accepted : 07/12/2025

Keywords:
Arabic language
Dictionary
Poet
Poetry
Witness

ABSTRACT

Dictionary works are studies that preserve a language. Linguists have used various elements as references to confirm the reliability of the vocabulary found in dictionaries. In societies that regard poetry and poets as extraordinary, poetic witnesses have been one of the most valuable references for linguists. The aim of this article is to examine the function of poetic witnesses in three dictionaries from the classical period and to highlight its importance. The lack of studies on the importance of poetic witnesses provides an opportunity to fill the gap in the existing literature. The study examines how poems were used as witnesses in classical Arabic dictionaries, the differences or similarities between them, the role of poetry in Arabic dictionaries, and the concept of "witness." The relationship between lexicography and grammar and rhetoric was also investigated. This research may contribute to linguistic studies by revealing the importance of the issue of poetic witness in dictionaries and confirming the use of such witnesses in early dictionaries. In this article, the works were examined using document, content analysis, and comparison methods.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 8(2): 162-170, 2025

Klasik Arap Sözlüklerinde Şiir Şahitlerinin İşlevi (*Kitâbü'l-ʿAyn*, *Cemheratü'l-Luga* ve *Lisânü'l-ʿArab* Örnekleminde)

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 18/08/2025
Kabul : 07/12/2025

Anahtar Kelimeler:
Arap dili
Sözlük
Şair
Şiir
Şahit

ÖZ

Sözlük eserleri, bir dili koruma altına alan çalışmalardır. Dil alimleri sözlük çalışmalarında yer alan kelime hazinelerinin güvenilirliğini teyit etmek niyetiyle farklı unsurları referans olarak kullanmışlardır. Şiiri ve şairlerini olağanüstü kabul eden toplumlarda dilciler için de en kıymetli referanslardan biri şiir şahitleri olmuştur. Bu çalışmada kadim Arapça'da kelimelerin anlamlarının belirlenmesinde şiirin oynadığı rol gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Bu makalenin amacı, klasik döneme ait üç sözlük özelinde şiir şahitlerinin işlevini incelemek ve bunun önemine dikkat çekmektedir. Bu anlamda, şiir şahitlerinin önemine dair çalışmaların eksikliği, mevcut literatürdeki boşluğu doldurma imkânı sunmaktadır. Klasik Arap sözlüğünde şiirlerin nasıl şahit olarak kullanıldığı, aralarındaki farklılıklar veya benzerlikler ile Arap sözlük çalışmalarında şiirin rolü, "şahit" kavramı araştırılmıştır. Ayrıca şiir şahitlerinin, dili oluşturan kelimelerin anlam açısından doğru karşılıklarını tespit etmedeki katkısı incelenmiştir. Sözlükçülük ile nahiv ve belagat arasındaki ilişkiler de araştırılmıştır. Bu araştırma, sözlüklerdeki şiir şahitliği meselesini ve bunun önemini ortaya koyması bakımından ve ilk dönem sözlüklerde bu tarz şahitlerin kullanılmasının teyidi açısından dil bilim araştırmalarına bir katkı sunabilir. Bu makalede nitel araştırma teknikleriyle çalışılmıştır. Eserler doküman, içerik analizi ve karşılaştırma yöntemiyle taranmıştır.

[a] *zehra71biskin@hotmail.com* *https://orcid.org/0000-0003-34010429*

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Dilbilim çalışmalarının temelini oluşturan sözlükbilim alanındaki ilk çalışmaların tarihi, Asurlulara kadar uzanmaktadır. Bu uygarlık, M.Ö. VI. yüzyılda telif edilen ilk sözlükleriyle milletlere öncülük etmiştir. Daha sonra Çin, Japon ve Yunan uygarlıkları da sözlük çalışmalarında öne çıkan toplumlar olmuşlardır.[1] Araplar ise, Asurlulardan yaklaşık bin yıl kadar sonra Abbâsîler döneminde sözlük çalışmalarına başlamıştır. Ancak, son bazı tarihi ve bilimsel keşifler ışığında, Asurluların kökeninin eski Arap toplumlarına dayandığı[2] ve dolayısıyla sözlükbilimi alanındaki ilk metodolojinin Araplar tarafından bulunmuş olabileceği yönünde fikirler de bulunmaktadır.[3] Arapça sözlük çalışmalarının, dünya genelinde elde edilen bilgiler ışığında, Kur'ân ve hadislerdeki anlaşılması zor garîb kelimeleri açıklığa kavuşturmak, yani dini gereklilikler nedeniyle, M. VII. yüzyılda başlamış olduğu görüşü de bulunmaktadır.[4]

İslam topraklarının genişlemesiyle birlikte Arap toplumuna katılan Acemler, Arapça'yı benimsemişler ve öğrendikleri bu dili bazen orijinal anlamlarını bozacak şekilde kullanmışlardır. Bu durum, Arapça kelimelerin anlamlarının korunmasını ve bu nedenle eserler veya sözlükler yazılmasını zaruri hale getirmiştir.[5] Dil alimleri, sözlük çalışmaları esnasında, Cahiliye Dönemi'nin linguistik verilerini korumak maksadıyla çöl göçebelerine ayrı bir önem atfetmiş veya onlardan dil öğrenme çabasına girmişlerdir. Bu uğraşlar sonucunda sözlük yazımının temelleri atılmıştır.[6] Arap dilinde sözlük çalışmaları özellikle Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerdeki anlamı net olmayan garip kelimeleri anlamak adına başlatılmış ve kısa bir sürede *Garîbu'l-Kur'ân* ve *Garîbu'l-Hadis* gibi eserlerin kaleme alınmasıyla sonuçlanmıştır. Bu çalışmalar zaman içinde, bağımsız bir bilim dalı haline gelmiştir. H. II. /M. VIII. yüzyıl itibarıyla, sözlükbilim alanında sistematik ve kapsamlı çalışmalar oluşturma çabaları başlamıştır. Bu döneme kadar yapılan çalışmalar, Arap sözlükbiliminin temelini oluşturan gayretler olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, Halîl bin Ahmed el-Ferâhîdî (öl. 175/791) tarafından telif edilen *"Kitâbü'l-'Ayn"*, ilk Arapça sistematik sözlük olarak kabul edilmektedir.[7]

Sözlük maddelerini kelimelerin ilk harf, son harf veya harflerin mahreçlerine göre tertib eden sözlükler yazılmıştır. Sözlük maddelerini harflerin mahrecine göre telif edilen sözlüklere *Kitâbü'l-'Ayn, Tehzîbü'l-Luga* ve *el-Muhît fi'l-Luga* gibi çalışmaları örnek gösterebiliriz. Kelimelerin son harflerine göre tertib edilen sözlükler arasında *Lisânü'l-'Arab, Tâcü'l-'Arûs ve el-Kâmûsü'l-Muhît* isimli çalışmaları örnek verebiliriz. Kelimenin ilk harfine göre düzenlenen sözlükler arasında *Kitâbü'l-Cîm, el-Cemheretü'l-Luga, el-Mu'cemü'l-Vasît ve Mu'cemü Makâyîsi'l-Luga* yer almaktadır. Bu yöntem günümüzde en yaygın kullanılan metoddur. *el-Merca'* ve *Larous* gibi sözlükler ise kelimenin okunuş şekline göre kelimeleri sıralayan eserlerdir.[8]

İlgili konu kapsamında önceki çalışmalara baktığımızda, Nihat M. Çetin tarafından yazılmış "*Eski Arap Şiiri*" isimli eser, eski Arap toplumlarında Arap şiirinin yerini ele almaktadır. Süleyman Tülücü'nün doktora tezi olan "*Zuheyr b. Ebi Sülma ve Edebi Kişiliği*" (Erzurum, 1982) isimli tez, Cahiliye dönemi Arap şiiri hakkında giriş bölümünde temel bilgiler sunmaktadır. Yusuf Sancak tarafından yazılmış olan "*Hazreti Peygamber Döneminde Şiir*" başlıklı doktora tezi, özellikle ilk İslami dönemde Arap şiiri ve Hz. Peygamber'in şiire yaklaşımları üzerinde odaklanmaktadır. Hicri Birinci Asır dikkate alınarak yazılan Kadri Yıldırım'ın "*Cahiliye ve İslami Dönem Şiir Mevzularının Mukayesesi*" başlıklı doktora tezi ise, söz konusu alanda önemli bir referans sayılabilir.[9] Ayrıca çalışmamızın kaynakça bölümünde zikredilen makaleler de Arap şiirinin önemini açıklayan çalışmalardır. Mevcut çalışmalarda, sözlüklerde yer alan kavramların şiir şahitli açıklamalarıyla karşılaştırmalı şekilde inceleyen detaylı çalışmalar bulunmamaktadır. Dolayısıyla söz konusu çalışmalar doğrudan çalışmamızı ilgilendirmemektedir. Bu makalede amacımız, ilgili literatür doğrultusunda klasik sözlüklerdeki şiir şahitlerinin pratik işlevlerini detaylandırmaktır. Çalışmamızın amacı, literatürdeki bu boşluğu doldurup konuya özgün bir katkı sunmaktır.

Çalışmamızın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Şiir şahitlerinin belagat ve gramer eserlerindeki kullanımı bu araştırmanın kapsamı dışındadır. Lehçe farklılıklarını içeren bir analiz yapılmamış olup, sadece dilin fushadaki kullanımına odaklanılmıştır. Tarihsel dokümantasyon ve karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır.

---

1 Emîl Yakub, *el-Me'âcimu'l-Lügaviyyetu'l-'Arabiyye Bidâyetuhâ ve Tetavvuruhâ,* (Beyrut: Dâru'l-ʿİlm lil-Melâyîn, 1985), 25; Muhammed İbrahim Erden, "Arapça Sözlükbilim Çalışmalarının Gelişim Aşamaları ve Geçmişten Günümüze Arap Sözlük Çalışmalarının Bir Tezahürü Olarak el-Muʿcemü'l-Vasîṭ", *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)* 15 (December 2024), 45.

2 Muhammed İbrahim Erden, "Arapça Sözlükbilim Çalışmalarının Gelişim Aşamaları ve Geçmişten Günümüze Arap Sözlük Çalışmalarının Bir Tezahürü Olarak el-Muʿcemü'l-Vasîṭ", 45.

3 Ahmed ʿAbdulğafûr ʿAttâr, *Mukaddimetu's-Sıhâh,* (Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1979), 40.

4 Ali Kâsımî, *'İlmu'l-Luga ve Sına'âtü'l-Mu'cem,* (Riyad: İmâdeti Şuûni'l-Mektebât, 1991), 4; Ahmed Abdülgafûr Attâr, *Mukaddimetü's-Sıhâh, Tâcü'l-luga ve Sıhâhu'l-'Arabiyye,* thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, (Beyrut: Dârü'l-Melâyîn, 1990), 1/27-28; Ayşe Uzun, "Klasik Arapça Sözlüklerin Teşekkülünde Dinin Etkisi", *ULUM* 7/1 (2024), 12.

5 Abdurrahman b. Muhamed b. Haldûn, *Mukaddime,* çev. Halîl Kendir, (Ankara: Yeni Şafak Kültür Armağanı, 2004), II/807.

6 İskender Şahin, "İbn Dureyd'in Cemheretü'l-Luga Adlı Eserinin Tefsir İlmi Acısından Değerlendirilmesi", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (December 2013), 80.

7 Muhammed İbrahim Erden, "Arapça Sözlükbilim Çalışmalarının Gelişim Aşamaları ve Geçmişten Günümüze Arap Sözlük Çalışmalarının Bir Tezahürü Olarak el-Muʿcemü'l-Vasîṭ", 46.

8 Ali Cüneyt Eren, "Arapça Alfabetik Sözlüklerin Tanıtımı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/4 (2009), 133.

9 Yasin Kahyaoğlu, "Şiir ve Nesir Bağlamında Arapça'nın İslam Kültüründeki Yeri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/19 (2008), 88.

Arapça Sözlüklerde Şiirin Rolü Üzerine Kuramsal Bir Çerçeve

Arapça kökenli ş-ʿa-r- kökünden türetilen "*şiir*" kelimesi, sözlükte "*sezmek, bilmek, farkında olmak, hissetmek, bilinç sahibi olmak ve algılamak*" gibi manalara gelir. Terimsel anlamının dışında, "*ilim*" kelimesiyle aynı manada kullanıldığı da dikkat çekmektedir. Bu anlamda, bir kişiye "şair" denilmesi, onun bilgi ve sezgiye sahip olmasından dolayıdır.[10] Şairlerin gücü sadece söz sanatındaki maharetlerinden değil, aynı zamanda kehanete sahip olduklarına inanılmasından da kaynaklanmaktadır. Arap toplumunda, şairlerin kendilerinden bilgi ve ilham aldığı ve kendileriyle iletişim kurabildiği ruhani varlıklar âlemi olduğu inancı bulunmaktadır. Bu inanç, şairlerin bu gizemli ve kutsal güçle ilişkilerini canlı tutma gayretiyle korunmaktadır. Örneğin, el-Ferazdak (öl. 114/732) gerektiğinde cini ile görüştüğünü, Kusayyir (ö. 105/723) ise şiire başlarken bir cinden yardım aldığını söylemektedir. Bu inanç, ilham kaynağını sihirli ve insanüstü bir alemle ilişkilendirmektedir. Bu sayede şairlerde üstün güçler bulunduğu fikri güçlendirilmiş; aynı zamanda şiirlerin tesiri artırılmış, onlara kehanet vasfı kazandırılmıştır.[11] el-Cumahî (öl. 231/846 [?]) de bu görüşü benimsemektedir ve Cahiliye Dönemi'nde şiirin, Arapların ilim ve edebiyatının en ileri seviyesi ve hüküm vermede temel referans kaynağı olduğunu, Arapların bundan faydalandığını ve ona büyük önem atfettiğini ifade etmektedir.[12]

Arapça Sözlüklerde "Şahit" Kavramı

Sözlükte "el-İstişhâd" terimi, "*birinin şahitliğini talep etmek*" yani "*bir kişinin tanıklığına doğrudan ihtiyaç duyulması*" manasına gelirken, "bâ" (ب) harf-i cerriyle kullanıldığı zaman ise "*şahitlik konusunda birinin yardımını talep etmek*" yani "*tanıklığının yanısıra bir kişiden şahitlik konusunda destek ve yardımını da istemek*" anlamına gelmektedir.[13] İlmî anlamda istişhâd, nahiv ilmiyle uğraşan alimlerin belirli ifadenin veya terimin doğruluğunu teyit etmek maksadıyla güvenilir kaynaklardan delil göstermeleri manasına gelir. Bu delil, çoğunlukla Kur'ân-ı Kerîm, hadisler ve klasik Arap nesirleri ile şiirlerine dayanmaktadır.[14] Arapça dil alimlerine göre, "eş-şahit" terimi, bir bilginin doğruluğunun ispatında güvenilir kaynak olan bilinen Kur'an, hadis ve Arapların söz ve metinleri ile Arapların şiirlerinden istişhâd edilen bölümü ifade etmektedir.[15] Bedevî ifadeler ise dilde fesahatin en özlü ve saf hali olarak kabul edilmiştir.[16] İbn Abbâs bu konuda, Kur'an'daki anlamını tam bilemediğimiz garîb ifadeleri anlamak için şiire başvurabileceğimizi, çünkü şiirin, Arapların hafızası ve divanı olduğunu söylemektedir.[17] Belki de bu sebeple sözlükler, anlamsal tespitlerde doğruluklarını ispat etmek için şiirin gücüne ihtiyaç duymuş olmalıdır. Klasik dönem sözlüklerinde şiir şahitlerinin yoğun olarak kullanılması bu düşüncemizin doğruluğunu desteklemektedir.

Dilin Zaman İçerisinde Değişiklik Göstermeden Sabit Kalmasında Şiir Rivayetlerinin Etkisi

Fasih Arapça'nın sözlük hazinelerini derleyen ve gramer kurallarını belirleyen dilbilimciler, tarihsel dil materyallerinden yararlanırken ve bunları incelerken, farklı dil katmanlarına ayırma yöntemini benimsemişler ve farklı değerler atfettikleri bu katmanları araştırmalarında ölçüt olarak kullanmışlardır. Bunlar arasında Cahiliye Dönemi şiirleri en yüksek değerli şiirler kabul edilmiştir. Cahiliye dönemi en eski şiirin, hicretten yaklaşık 130 yıl önce yapılan Basuse Savaşı esnasında söylenmiş olduğu görüşü bulunmaktadır.[18] Fakat, Cahiliye dönemi şiirinin başlangıcını net bir biçimde tespit etmek oldukça zorludur.[19] Eski Arap toplumunda şairler, toplumunun onur ve şerefini şiiriyle müdafaa eden, yaşanılan büyük başarıları, sergilenen kahramanlıkları ve cesaretleri nesilden nesile aktaran ve hatıraları her zaman canlı tutan önemli kişilerdir. [20] Ru'be b. el-'Accâc'ın (ö. 97/715-16) cenazesinde Halîl b. Ahmed'in, "Bugün şiiri ve dili gömdük"[21] ifadesi şaire verilen değerin ne kadar da yüksek

---

10 Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzabâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît,* (Beyrut, 1407/1987), 533; Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab,* I-XV, (Beyrut, ts.), IV, 409; Mehmet Yalar, "Arap Edebiyatında Şiir Kavramı Problemi -Mukayeseli Ve Analitik Bir Bakış-", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 11/1 (2002), 103.

11 Nurettin Ceviz ve Diğ., *Yedi Askı-Arap Edebiyatının Harikaları,* (Ankara, 2004), 7; Murat Özcan, "Cahiliyye Dönemi Arap Edebiyatında Şiir Sanatı", *Eskiyeni* 5 (May 2007), 109.

12 Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtu Fuhûli'ş-Şu'arâ,* (Beyrut, ts). 10; Mehmet Yalar, "Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 97.

13 'Abdurrahmân Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l 'Ayn,* thk. Dr. Mehdî el-Mahzûmî, (Beyrut: Muessetu'l-E'lemî lil-Matbu'ât), 1988, 2/267; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab,* thk. 'Abdullâh 'Alî el-Kebîr ve bşk., (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 2/374; Seyithan Gayır, "İbn Hişâm'ın Evdahü'l-Mesâlik Adlı Eserinde Şiirle İstişhâd Metodu", *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 18 (December 2023), 91.

14 Muhammed 'Alî et-Tehânevî, *Keşşâfu istılâhâti'l-funûn ve'l-'ulûm,* thk. 'Alî Dahrûc, (Beyrut: Mektebetu Lubnan), 1996, I, 1002; Mehmet Şirin Çıkar, *Kıyas Bir Nahiv Usûl İlmi Kaynağı,* (Van: Ahenk Yayınları, 2007), 29.

15 Mehmet Reşit Özbalıkçı, *Kur'ân ve Hadîsin Arap Gramerindeki Rolü,* (İzmir: Çağlayan Matbaası, 2006), 42-43; Nusrettin Bolelli, "Nahivde Hadîsle İstişhâd Meselesi", *MÜİFD,* 5-6, İstanbul, (1987-1998), 166; Seyithan Gayır, "İbn Hişâm'ın Evdahü'l-Mesâlik Adlı Eserinde Şiirle İstişhâd Metodu", 93.

16 M. Mahfuz Söylemez, *Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, Emevîler Dönemi Bilim Kültür ve Sanat Hayatı,* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 122; Uzun, "Klasik Arapça Sözlüklerin Teşekkülünde Dinin Etkisi", 20.

17 Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi"l-Kur'ân,* thk. Ahmed el-Berdevenî-İbrâhîm Atfiş, (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, ts.), 1/ 24.

18 Ahmed el-İskenderî, *el-Mufassal fî Tarihi'l-Edebi'l-'Arabî,* thk. Dr. Hassan Hallak, I. Baskı, (Beyrut: Dâr İhyâ el-Ulûm, 1994), 48; *Halîl Özcan, "Lebîd b. Rabî'a (m.s. 560-661) ve Muallakası", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (2010), 84.

19 Halîl Özcan, "Lebîd b. Rabî'a (m.s. 560-661) ve Muallakası", 84.

20 Nihad Çetin, *Eski Arap Şiiri*, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1973), 9; Halîl Özcan, "Lebîd b. Rabî'a (m.s. 560-661) ve Muallakası", 85.

21 Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *el-Eğânî,* Haz. 'Ali Muhennâ-Semîr Câbir, (Beyrût, 1986), XXI/ 71; Kemal Tuzcu, "Klasik Arap

olduğunu göstermektedir. Bu ifadelerden şaire ve dolayısıyla söylediği şiire toplum nezdinde atfedilen kıymet anlaşılmaktadır. Şiirler kıymetli olunca şiirin şahitliği de sözlükler için değerli bir referans olmaktadır.

Hem İslamî hem de Cahiliye dönemlerde yaşamış şairler, muhadram ismiyle anılmışlardır. Lebîd b. Rebî'a (ö.41/661) ve Hassan b. Sâbit (öl. 54/674) gibi şairler bu dönemin önemli şairlerindendir. Bu şairlere ait şiirlerden de tıpkı Cahiliye dönemi şairlerinin şiirleri gibi ittifâkla istişhâd edilmiştir.[22]

Arap dil alimlerinden önemli bir isim olan el-Asma'î'nin (öl. 216/831) kendisinden istişhâd edilen en son şairin İbn Herme (öl. 150/767) olduğunu ifade ettiği bildirilmiştir.[23] Ebû 'Ubeyde de (öl. 209/824) onu "şiir İmruülkays (öl. 540) ile başlar, İbn Herme ile sona erer."[24] sözü ile bu görüşü desteklemektedir.[25] Ancak el-Asma'î'nin Fuhûletü'ş-Şu'arâ isimli eserinde böyle bir bilgi bulunmamaktadır.

Dil ilimlerinin temel dallarından olan lügat, sarf ve nahiv alanlarında ilk üç gruba dahil edilen şairlerin eserleriyle istişhâd edilmiştir ve bu dönemler, yaklaşık 150 (767) yılına kadar devam eden ve "İhticâc Asrı" diye isimlendirilen asır istişhâd asrıdır. Bu dönemde özellikle sarf, nahiv ve lügat alanlarında usta şairlerin eserleri şahit eserler kabul edilmiştir. Cahiliye, muhadram ve İslami dönem dışında kalan şairlere "müvelledûn" denilmiştir. Beşşâr b. Bürd (öl. 167/783), bu dönemin en önemli şairlerinden biridir.[26] Arap dilbilimi geleneğinde, ravisi bilinmekle birlikte şairi meçhul olan şiirlerin, güvenilir bir dil âlimi tarafından nakledilmesi durumunda şahit olarak kullanılabileceği yönünde bir görüş bulunmaktadır. Bu durumun somut bir örneği, Sîbeveyh'in (ö. 180/796) *el-Kitâb*'ında görülmektedir. Eserde kullanılan 1050 şahit şiirden yaklaşık 50'inin şairi bilinmemesine karşın, bu şiirlere yönelik herhangi bir eleştiri getirilmemiş olması, söz konusu görüşü destekler niteliktedir.[27] Buradan hareketle, şiirin şahitliği konusunda belirli kurallar benimsense dahi, istisnai uygulamaların da söz konusu olduğu sonucuna varılmaktadır.

Arapça Sözlükler ile Belagat ve Nahiv Arasındaki İlişki

Şiir, Araplar için hayati öneme sahip vazgeçilmez bir unsur olup özellikle de Cahiliye Dönemi'ne ait olanları, nahiv âlimleri ve dil bilimciler için temel bir referanstır. Bununla beraber, şiirin kendine özgü vezin, kafiye, üslup ve yapısal özellikleri, nahiv kurallarını zaman zaman zorlamıştır. Nahivciler de bu tür kural dışı kullanımları istisna olarak değerlendirmiştir.[28]

Sözlükler oluşturulurken iʿrâbı ve anlamı kesin olmayan beyitler[29] şiir istişhâdında geçerli kabul edilmemiştir. Bu ilkeler hem Arap sözlükçülüğünde hem de gramer çalışmalarında uygulanmıştır.[30] Dilbilim çalışmaları (sözlükçülük ve gramer) başlangıçta dini metinlerin (Kur'an) korunması ve doğru anlaşılmasına yönelik bir amaç taşıyorken, zamanla dil odaklı yaklaşımlar ön plana çıkmıştır.[31] Sözlük yazımında dil âlimlerine yapılan doğrudan atıflar dikkat çekicidir. Örneğin, Halîl b. Ahmed'in sözlüğünde el-Münteca' et-Tâî, Ebü'd-Dukayş, Ebû Hîre, Ebû Mâlik Amr b. Kirkire, Ebû Mehdiyye el-Arabî gibi dilcilere sıklıkla atıfta bulunmuş ve ihticâc asrının en eski dil ravilerinden kabul edilen Ebü'd-Dukayş'ı 47 kez zikretmiştir.[32] Benzer şekilde, dil âlimleri eserlerinde şiir şahitliğinden yoğun biçimde yararlanmışlardır. Ferrâ'nın (ö. 207/822) *Meâni'l-Kur'ân* adlı eseri, bu bağlamda tipik bir örnektir. Ferrâ, Kur'ân'ın iʿcâzını açıklarken çok sayıda Arap şiirini delil olarak kullanmış; ayrıca, Ayetleri nahiv ve sarf açısından yorumlarken kinaye, istiâre, mecaz gibi belâgat unsurlarını da kullanarak tahlillerini zenginleştirmiştir.[33] Böylece Ferrâ, kelime analizlerini desteklemek için şiir şahitliğini gramer ve belâgat ile birleştirmiş, bu yönüyle eserinde aynı zamanda bir nevi sözlükçülük faaliyeti de yürütmüştür.

İncelenen üç sözlük çalışmasında da (Kitâbü'l-ʿAyn, Cemheretü'l-Luga ve Lisânü'l-ʿArab) şiir tanıklıklarının yalnızca sözvarlığını açıklamakla kalmayıp aynı zamanda nahiv analizleri ve belâgî tahliller sunmak amacıyla işlevselleştirildiği gözlemlenmektedir. Nitekim سَحَقَ örneğinde olduğu gibi, kelimenin anlamı aktarıldıktan sonra söz dizimsel özelliklerine ilişkin açıklamalara yer verilmekte, ardından sunulan şiir şahitlikleri aracılığıyla da kelimenin estetik bağlamdaki kullanımları, mecazî ve belâgî boyutları ile öne çıkarılmaktadır.

1) *Kitâbu'l-ʿAyn*'da سحق kelimesinin "*yıpratmak, yok etmek, akmak*", سَحْقُ *"sehgu"* hafif bir ezme işlemi, tempolu koşu, uzak olmak, سحُوق *"sehûg"* uzun bacaklı, سُحُوق *"suhûg"* uzun bacaklılar, إِسْحَاق *"ishâk"* göğüslerin

---

Şiirinde Didaktik Şiirler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47/2 (2007), 152.

22 Mehmet Reşit Özbalıkçı, *Kur'ân ve Hadîsin Arap Gramerindeki Rolü,* (İzmir: Çağlayan Matbaası, 2006), 54.

23 Ebû Bekir Ahmed b. Alî Hattîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd,* (Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 6/128; Abdülkādir b. Ömer b. Bâyezîd Abdülkādir el-Bağdâdî, *Hizanetü'l-Edeb ve Lübbu Lübâbi lisâni'l-ʿArab*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1093), 1/8; Abdullah b. Muhammed el-Abbâsî İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü'ş-Şu'arâ'*, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc, (Kahire: Dârü'l-Maârif, 1981), 20;
Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd el-Merzübânî, *el-Müveşşah fî Meâhizi'l-'Ulemâ 'ale'ş-Şu'arâ,* thk. Muhammed Hüseyn Şemsüddîn, (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1995), 261.

24 Ebû 'Alî el-Hasan b. Reşîk el-Kayravânî el-Ezdî, *el-'Umde fî Mehâsini'ş-Şi'ri ve Adâbihi ve Nakdihi,* (Suriye: Dâru'l-Cîl, 1981), 1/90.

25 Özbalıkçı, *Kur'ân ve Hadîs'in Arap Gramerindeki Rolü,* 55.

26 Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe el-Kûfî ed-Dineverî, *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir, (Kahire: Dâr'ul-Me'ârif, 1958), 757; es-Suyûtî, *el-İktirâh fî Usûl'in-Nahvi,* thk. 'Abdülhakîm 'Atiyye, (Suriye: Dâr'ul-Beyrûtî, 2006), 38.

27 Seyithan Gayır, "İbn Hişâm'ın Evdahü'l-Mesâlik Adlı Eserinde Şiirle İstişhâd Metodu", 99.

28 Mehmet Şirin Çıkar, *Kıyas Bir Nahiv Usûl İlmi Kaynağı,* (Van: Ahenk Yayınları, 2007), 60.

29 Seyithan Gayır, "İbn Hişâm'ın Evdahü'l-Mesâlik Adlı Eserinde Şiirle İstişhâd Metodu", 92.

30 İsmail Durmuş, "İstişhâd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, 23/397.

31 Ömer Rıza Kehhâle, *el-Lugatü'l-'Arabiyye ve 'Ulûmuhâ,* (Dımaşk: Mektebetü'n-Neşr, 1971), 110-111.

32 Abdülaziz Yâsîn Abdullah, "Merviyyâtü Ebi'd-Dukayş el-Lugaviyyetü fî Kitâbi'l-'Ayn", *Mecelletü Ebhâs Küllliyetü't-Terbiyyeti'l-Esâsiyyeti* 1/4 (2004), 87-104; Uzun, "Klasik Arapça Sözlüklerin Teşekkülünde Dinin Etkisi", 22.

33 İsmail Güler (ed.), *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 235.

şişip karına yapışması, سَحِيق *"sahîg"* uzak, سَوْحَق *"sevhag"* uzun, سحُوق *"sahûg"* yaşlı ve uzun eşek[34] manasında olduğu belirtilmiştir. Her açıklamadan sonra el-'Accâc, er-Râ'î, Lebîd ve 4 ismi belirsiz şairden şiir şahiti getirilmiştir. Bununla beraber السَحْقُ kelimesinin Hicaz lügatinde isim olarak kullanıldığına, سُحقًا şeklindeki nasb halinin ise أبعَدَه اللهُ yani "Allah onu kahretsin ve mahvetsin" anlamında beddua için söylenen bir mastar olduğuna ve kelimenin çoğulunun سُحُق şeklinde ifade edildiğine dikkat çekilerek nahiv ve sarf açıklamaları da yapılmıştır. سحُوق *"Saḥûg"* yaşlı ve uzun eşek gibi fiziksel anlamlarının yanında kelimenin uzaklaştırma ve beddua gibi mecazi anlamları da verilmiştir.

2) *Cemheretü'l-Luga'*da سحق kelimesinin "*ezme, aşırı uzaklaştırma, hayvanlarda süt azalması, Allah onu uzaklaştırsın manasında bir beddua, çok uzak yer, uzun, eski,* سَاحُوق *"sâhûk" Arapların meşhur bir günü veya* سَاحُوق *"sâhûk" bir yer adı*" manaları zikredilirken Râciz, Züheyr, Lebîd ve iki isimsiz şairden şiir şahiti getirilmiştir. Böylece kelimenin belîgî yönüne de dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda "İshâk" kelimesi Arapça gibi görünse de yabancı bir isimdir. Kelimenin çoğulu سُحُق *"suhug"* tur" gibi açıklamalarla etimolojık ve morfolojik bilgiler de verilmiştir.

3) *Lisânü'l-ʿArab*'ta سحق kelimesinin "*ezmek, öğütmek, rüzgarın aşındırması, eskimek, yok olmak, (gözyaşı) dökülmek, rüzgarın toprak yüzeyini aşındırarak izleri silmesi,* سَحْق *"sehk" eski elbise,* سَحْق *"sehk" devenin dübüründeki yaranın iyileşip beyaz iz bırakması,* إِسْحَاق *"ishâk" dişi hayvanın göğsünün kuruyup sütünün kesilmesi,* أَسْحَق *"eshak" devenin tırnağının sertleşmesi,* إِنْسَحَقَ *"insehak" akıp gitme,* أَسْحَق *"eshak" kurumak,* سُحُق *"suhuk",* سَحِيق *"sehîk",* أَسْحَق *"eshak" uzaklık, uzaklaşma,* سُحْقًا *"suhgan" uzak olsun,* سحُوق *"sehûk" uzunluk,* سَوْحَق *"sevhak" uzun boylu adam,* سَحَائِق *"sehâik" şiddetli yağmur,* سَاحُوق *"sâhûk" özel yer adı,* إِسْحَاق *"ishâk" isim* 35 manalarına geldiğini Müzerrid, Ferazdak, Rü'be, Mufaddal en-Nukrî, Züheyr, Şimr, Lebîd, İbn Arabî, Ahtal, Selemetü'l-Absî, Ezherî, Râciz, Cevherî'den şiir şahitleriyle açıklanmış ve belagat açısından kelimenin mecazi ve isti'âreli kullanımlarına da dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda سُحْقًا *"suhgan"* kelimesinin bedduada mansup geldiğini, إِسْحَاق *"İshak"* şeklinde özel isim olduğunda marifede tenvin almadığını, eğer mastar kastedilirse kelimeye tenvin konulabileceğini belirten ifadelerle nahiv ve sarf açıklamaları da yapılmıştır.

Görüldüğü üzere sözlükler, şiirleri hem şahit hem belagat örneği olarak kullanmış hem de kelimeyi nahiv analiziyle dilbilgisel olarak temellendirmiştir. Arapça sözlüklerde nahiv ve belagat, dilin kuralları ve estetik yapısını birleştirerek kelimelerin anlamlarının doğru tespit edilmesini sağlamaktadır.

Kitâbü'l-ʿAyn Sözlüğünün Genel Özellikleri

Arap sözlükçülük geleneğinin kurucu metinlerinden biri olan *Kitâbü'l-ʿAyn*, müellifi Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (öl. 175/791) tarafından ortaya konan yöntemsel ve sistematik yaklaşımla, yalnızca bir sözlük olmanın ötesine geçen temel bir eserdir. Halîl, İslam dil bilim geleneğinin çok yönlü bir şahsiyeti olup, eserlerinde kullandığı bilimsel yöntemlerden istifade etmeyen hiçbir âlimin olmadığı ifade edilir; talebesi Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ı da büyük ölçüde onun katkılarıyla şekillenmiştir. 36

Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn*'da benimsediği fonotik yöntem, sözlükçülük ekollerinde kullanılan en eski metot olarak kabul edilmektedir.[37] Bu yöntemde harflerin dizilimi, çıkış yerlerine göre düzenlenmiştir: Öncelikle boğazın en derin noktasından çıkan harfler esas alınmış, ardından dil ve dudak harfleri eklenmiş, illet harfleri ise sıralamanın sonuna konulmuştur. "ب-ر-ع (bâ-râ-ayn)" kökünün sözlükteki sıralaması incelendiğinde, boğazdan çıkan "ayn" harfinin başa alındığı, ardından dil harfi "râ"nın geldiği ve dudak harfi "bâ"nın sona yerleştirildiği görülmektedir.[38] Bu sistematik yaklaşım, kelimelerin anlam ve dilbilgisi odaklı bir şekilde ele alınmasını sağlamış; edebî kullanımlar ise sınırlı sayıda şiir şahidiyle desteklenmiştir.

Cemheretü'l-Luga Sözlüğünün Genel Özellikleri

Şiir ve lügat konusunda önemli eserleri bulunan İbn Düreyd (ö. 321/933) 39 tarafından telif edilen *Cemheretü'l-Luga*, Arap sözlükçülük geleneğinde yapısal bir dönüşümü temsil eden önemli bir eserdir. Halîl b. Ahmed'in fonetik merkezli sisteminden farklı olarak, kelimeleri yapısal özelliklerine göre tasnif etmiş ve morfolojik temelli bir düzenleme sunmuştur. On üç bölümden oluşan eser, yalnızca bir lügat çalışması olmanın ötesine geçerek Arap diline dair temel meselelere de yer vermiştir.

Eserde kelimelerin tasnifi, kök harflerin sırası yerine kelime yapıları esas alınarak yapılmıştır. Bu yaklaşım, *Kitâbü'l-ʿAyn*'daki fonetik merkezli dizimden belirgin bir şekilde ayrışmaktadır. İbn Düreyd, sünâî muzâaf fiiller ve mülhakları gibi yapısal kategorilere özgü bölümler oluşturmuş; sülâsî, rubâî ve humâsî fiiller ile türevlerini ayrı başlıklar altında incelemiştir. [40] Kelime sıralaması ise ilk harf yerine, kelimenin aslî harf dizilimi dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. İçerik bakımından *Cemheretü'l-Luga*, *Kitâbü'l-ʿAyn*'dan önemli ölçüde istifade etmekle birlikte Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ı gibi dilbilimsel kaynaklardan da

---

34 el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 3/36,37.

36 Ebû Sa'îd el-Hasan b. Abdillâh es-Sîrâfî, *Ahbâru'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve Merâtibihim ve Ahzi Ba'dihim ʿan Baʿd*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî-Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, nşr. Mustafa el-Bâbî el-Halebî, (Kahire: *Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî*, 1373/1966), 32; Mehmet Nafi Arslan, "Arap Filolojisinin Dâhi İsmi: El-Halîl B. Ahmed/Al-Khalil B. Ahmad: The Genıus Name Of The Arabıc Phılology", *Şarkiyat Mecmuası* 27 (Ağustos 2016), 184.

37 İmîl Yakûb, *el-Meʿâcimu"l-Luğaviyye*, 41; Ahmet Kasap, *Klasik Arapça Sözlüklerin Problemleri, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2023,* 23.

38 Muhammed b. İbrahim el-Hamed, *Fıkhu'l-Luga Mefhûmuhû Mevdûʿâtuhû Kadâyâhu*, (Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 2005), 312.

39 Yâkût el-Hamevî, Şihâbuddîn b. Abdullâh, *Muʿcemu"l-Udebâʾ*, thk. İhsân Abbâs, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993), VI/2490-2491.

40 Dîzîre Rûlen Sikâl, *Neşʾetu'l-Meâʿcimi'l-ʿArabiyye ve Teṭavvurihâ*, (Beyrut: Dâru's-Sadâke 1995), 49-50.

alıntılar içermektedir.[41] Şiir şahitlerinin kullanımında, diğer sözlüklere kıyasla orta düzeyde bir yoğunluk gözlemlenmekteyse de eser, zengin anlam açıklamaları ve dilbilgisel tahlilleriyle dikkat çekmektedir. *Lisânü'l-ʿArab* kadar kapsamlı olmasa da Arap leksikografi geleneğinde yapısal sınıflandırma yöntemiyle özgün bir konuma sahiptir.

Lisânü'l-ʿArab Sözlüğünün Genel Özellikleri

Arap leksikografi geleneğinin en kapsamlı ve etkili eserlerinden biri olan Lisânü'l-ʿArab, İbn Manzûr (ö. 711/1313)[42] tarafından derlenmiş ansiklopedik bir sözlüktür. el-Ezherî'nin *Tehẕîbü'l-Luga*'sı, İbn Sîde'nin *el-Muḥkem ve'l-Muḥîṭ*'i, el-Cevherî'nin *eṣ-Ṣıḥâḥ*'ı, İbn Berrî (öl. 582/1207)'nin *Ḥavâşî 'alâ Sıhâhi'l-Cevherî*'si ve İbn Esîr (öl. 606/1210)'in *en-Nihâye fî Ġarîbi'l-Ḥadîs ve'l-eser*'i olmak üzere önceki beş temel kaynağın sistematik bir şekilde işlendiği bu çalışma, sözlükçülüğü aşan boyutuyla Arap dili, edebiyatı ve İslami ilimlere dair zengin bir birikim sunmaktadır.

İbn Manzûr, bu kaynakları yaklaşık 80.000 kök kelime, 10.000 madde başlığı ve toplamda 158.000 türemiş kelimeyi kapsayacak şekilde işlemiştir. Eserin ayırt edici özelliği, kelime açıklamalarında âyet, hadis, Arap şiiri ve hikmetli sözlerden oluşan zengin bir şâhit malzemesine neredeyse her madde başlığında yer vermesidir. Bu yönüyle sözlük, dil incelemelerinin yanı sıra tefsir, hadis ve edebiyat gibi disiplinler için de temel bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır. 43

Karşılaştırmalı Analiz

Çalışmamızda şiir şahitliğinin önemine vurgu yapmak için sözlüklerde olan ve şiir şahitleri ile desteklenen kelimeler seçilmiştir. İncelediğimiz sözlük çalışmaları gösteriyor ki, kelimelerin anlamları özellikle şiirlerle açıklanmıştır. Klasik dönem şairleri bu sözlüklerde temel alınan önemli kişilerdir.

1. Kelime: القَتُّ

Sözlük	Manası	Şiir Şevâhidi
Kitâbü'l-ʿAyn	Dedikodu, kuru fısıltı, **yalanla süslenmiş bir söz**, قَطَّاط *"gattât"* dedikoducu, **مُقَتَّت** *"mugattet"* güzel kokularla pişirilmiş.[44]	قُلْت وَقَوْلِي عِنْدَهُمْ **مَقْتُوت** [45] "*Dedim, fakat sözüm onlara göre bir **yalandı**.*"
Cemheratü'l-Luga	Dedikodu yaparak dolaşmak, **bir şeyi azar azar toplamak**[46], قَطَّاط *"gattât"* koğucu. [47]	...بَنِي السَّوِيق لَحْمِهَا وَاللَّتّ **القَتْ** كَمَا بَنَى بُخْت الْعِرَاق "*Buğday unu etini ve derisini birleştirdi. Tıpkı Irak'ın Baht'ının sözleri **toplayıp** birleştirdiği gibi.*"[48]
Lisânü'l-ʿArab	**القَتّ** *"el-Gattu"* dedikodu, **قتّ** *"gatte"* dedikodu yaptı, **قَتُوت , قَطَّاط, قِطِّينِي** *"gatût, gattât, gıttînî"* gizlice insanların konuşmalarını dinleyen, **قَطَّات** *"kattât"* düşmana söz taşıyan, **مَقْطُوط** *"maktût"* **uydurulmuş söz**[49], azar azar toplamak, **قَتّ** *"gatte"* taze veya kuru yonca, Sibeveyh'e göre القَتّ çoğuldur, tekil formu قتّة dir. [50]	قُلْت وَقَوْلِي عِنْدَهُمْ **مَقْتُوت** "*Dedim, fakat sözüm onlara göre bir **yalandı**.*" [51]

القَتُّ kelimesinin *Kitâbü'l-ʿAyn'da "yalan"*manasında, *Cemheratü'l-Luga'da "bir şeyi azar azar toplamak"* anlamında, *Lisânü'l-ʿArab'da ise "yalan"* manasında kullanılmasına birer şiir şahidi getirilmiştir. Kelimenin en kapsamlı açıklamasını *Lisânü'l-ʿArab* yaparken, en az açıklamayı *Cemheratü'l-Luga* yapmaktadır. *Kitâbü'l-ʿAyn*'ın ise açıklamada ortada bir yaklaşım tercih etmiştir. *Kitâbü'l-ʿAyn ve Lisânü'l-ʿArab,* şair Ruʾbe'den aynı şiir şahidini kullanırken, *Cemheratü'l-Luga'da* kimliği belirsiz bir şairin şiiri şahit olarak getirilmiştir. *Lisânü'l-ʿArab'ın* kelimenin farklı formlarına ve Sibeveyhi gibi ilk dönem dilcilerinin görüşlerine yer vermesi, eserin ansiklopedik bir eser olduğunu doğrulamaktadır. Ele alınan ikinci kelime **القَذّ** *"el-gazzu"* kelimesi aşağıda belirtilen şekilde açıklanmıştır:

---

41 Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Dureyd el-Ezdî, *Cemheratü'l-Luğa,* thk. Remzî Munîr Be'albekkî, (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, ,1987), 66.

42 Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Bugyetu'l-Vuʿât fî Ṭabaḳāti'l-Luġaviyyîn ve'n-Nuḥât,* thk. Muhammed Ebu"l-Fadl İbrâhîm, el-Mektebetü'l-Asriyye, (Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.), 1/248; Hayreddîn b. Muhammed ez-Ziriklî, *el-Aʿlâm*, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 7/108.

43 Eren, "Arapça Alfabetik Sözlüklerin Tanımı", 141.

44 el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ʿAyn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmirrâ'î, (Beyrut: Mektebetü Hilal, 1993), 5/19.

45 Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsılî İbn Cinnî, *el-Mübehhec fî Tefsîri Esmâ' Şuarâ' Dîvâni'l-Hamâse*, thk. Mervân el-Atıyye, Şeyh ez-Zâyid, (Dımaşk: Dâru'l-Hicre, 1408/1988), 1/43.

46 Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Dureyd el-Ezdî, *Cemheratü'l-Luğa*, thk. Remzî Munîr Be'albekkî, (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn1987), 1/79.

47 İbn Dureyd, *Cemheratü'l-Luğa*, 1/79.

48 İbn Dureyd, *Cemheratü'l-Luğa*, 1/79.

49 İbn Manzûr, *Lisanü'l-ʿArab,* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1994), 2/70.

50 İbn Manzûr, *Lisanü'l-ʿArab*, 2/71.

51 İbn Cinnî, el-Mübehhec, 1/43; İbn Manzûr, *Lisanü'l-ʿArab,* 2/70.

2. Kelime: قَذٌّ

Sözlük	Manası	Şiir Şevâhidi
Kitabü'l-ʿAyn	**القذ** *"el-Gazzu"* her tür kesme işlemi, tüyün uçlarını kesmek, kırpmak, **القُذ** *"elguzze"* okun tüylendirilmesinde kullanılan tüy, **قُذة** *"guzzetun"* **pire**, **قُذاذات** *"guzâzât"* altından kesilen küçük parçalar. 52	يُؤَرِّقُنِي **قَذانها** وَبِعوَضِها *"Beni onun sivrisinekleri ve **pireleri** uyutmuyor"*
Cemheratü'l-Luga	**قذ** *"Gazze"* oka tüy takmak, **قذ** *"guzze"* tüy, **القذ** *"el-Gazzu"* her tür kesme işlemi, tüyün uçlarını kesmek, kırpmak, **قذة** *"guzzetun"* pire, **قُذاذات** *"guzâzât"* altından kesilen küçük parçalar.	يُؤَرِّقُنِي **قَذانها** وَبِعوَضِها "*Beni onun **pireleri** ve sivrisinekleri uyutmuyor*."[53]
Lisanü'l-ʿArab	Düzgün yontulmuş, eğrilik veya sapma göstermeyen üzerinde tüy bulunmayan, **قُذاذات** *"guzâzât"* altının uçlarından kesilen küçük parçalar, **مقذوذ** *"magzûz"* saçı etrafından tamamen kısaltılmış ve düzeltilmiş.[54] **مقذ** *"makaz"* kulak kökü, **ense**, **مقذذ** *"mukazzaz"* çevik, her yanı düzgün, giysisi tertemiz kişi, **مقذذ, مقذوذ** *"mukazzaza", "**makzûze**"* uzun boylu olmayan, zarif kadın; yuvarlak, sanki özenle **yontulmuş**, **قذ** *"kuzze"* **her düzeltilmiş ve inceltilmiş şey, قذة *"kuzzeten"*** insan veya atın iki kulağı; **مقذ** *"mikaz"* traş aleti, **قذا *"kizzân"*** dağınık olan şey, **قُذ** *"kuzze"* okun her bir tüyü, **قذا *"kizzân"*,** tekil olarak **قُذ *"kuz"* pireler**, **قذ** *"kazzu"* taş atmak.[55]	1) قَامَ إِليها رَجُلٌ فِيهِ عُنُفٌ، ... **فَقَذَّها** بينَ قَفَاهَا والكَتِفْ *"Ona kızgın bir adam geldi…ve ensesi ile omzu arasına vurdu."*[56] 2) أَسْهَرَ لَيْلِي **قُذَذٌ** أَسَكُّ، ... أَحُكُّ، حَتَّى مِرْفَقِي مُنْفَكُّ *"Geceyi uykusuz geçirdim, küçük **pireler** yüzünden…, kaşınıyorum, dirseğim çıkana kadar."* 3) مِن يَثْرِبِيَّات **قِذاذٍ** خُشُن "*Yesribî (oklarından) sert ve tüy takılmadan önce **yontulmuş** olanlar…*"[57]

"Tüy, pire, kesmek, yontmak" gibi anlamalara gelen القذ *"el-gazzu"* kelimesinin en geniş manasının üç şiir şahidi ile yine *Lisanü'l-ʿArab'ta* verildiği görülmüştür. *Kitâbü'l-ʿAyn ve Cemheratü'l-Luga'da* "*pire*" anlamında kullanılan kelime için aynı şiir şahidi kullanılmıştır. Ayrıca *"el-gazzu"* kelimesinin anlamları da aynıdır. *Lisanü'l-ʿArab*'ta diğer iki sözlüğe nazaran açıklanan kelimeler için daha fazla şahit kullanılıp, daha kapsamlı açıklamalar yapılmıştır. İncelenen üçüncü kelime olan سَحَقَ kelimesinin manaları aşağıda açıklanmıştır:

3. Kelime: سَحَقَ

Sözlük	Manası	Şiir Şevâhidi
Kitabu'l-ʿAyn	**Yıpratmak**, **yok etmek**, akmak, **سَحْقُ** *"sehgu"* hafif bir ezme işlemi, tempolu koşu, uzak olmak, **سُحُوق** *"sehûg"* uzun bacaklı, **سُحُوق** *"suhûg"* uzun bacaklılar, **إِسْحَاق** *"ishâk"* göğüslerin şişip karına yapışması, **سَحِيق** *"sahîg"* uzak, **سَوْحَق** *"sevhag"* uzun.[58]	1) وَلَيْسَ عَلَيْكَ إِلَّا طَيْلَسَان ... نَصِيبِي وَإِلَّا **سَحْقُ** نِيمِ "*Sana düşen sadece bir hırka parçası... ve benim nasibim ise bir kürk **eskitmek**.*" 2) [59] سَحْقُ البِلَى جدَّتَه **فانسحقا** "*Zamanın yıpratması onu mahvetti*." 3) [60] يُمنّيني النسيبُ قُبَيلَ شَهرٍ ... وقد أعيتْنيَ **السُحُقُ** الطِوالُ "*Aşk şiirleri beni bir ay öncesine kadar umutlandırıyordu. Ama artık yordu beni bu uzun **uzaklık**.*"
Cemheratu'l-Luga	Ezme, aşırı uzaklaştırma, **hayvanlarda süt azalması**, Allah onu uzaklaştırsın manasında bir beddua, **çok uzak yer**, uzun, eski, **سَاحُوق** *"sâhûk"* Arapların meşhur bir günü veya **سَاحُوق** *"sâhûk"* bir yer adı. 61	1) حَتَّى إِذَا يَئِسَتْ وَ **أَسْحَقَ** حَالِق ... لَمْ يُبْلِهِ إِرْضَاعِهَا وَفِطَامَهَا [62] "*Öyle ki umutsuzlaşıp **sütü azalınca**... Artık ne emzirmek ne de sütten kesmek onu etkilemedi*." 2) [63] مَكَانٌ **سَاحِقٌ** جَازَ أَنْ شَاءَ اللَّهُ "***Uzak bir mekân**, ulaşırız İnşallah…*"

52 el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 5/20.
53 İbn Dureyd, *Cemheratü'l-Luga,* 1/118.
54 İbn Manzûr, *Lisanü'l-ʿArab*, 3/503.
55 İbn Manzûr, *Lisanü'l-ʿArab*, 3/504.
56 Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Luğa*. thk. Muhammed Avad Mur'ab, 1. Bsk. (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001), 8/224.
57 İbn Manzûr, *Lisanü'l-ʿArab*, 3/503.
58 el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 3/36.
59 Muhammed Murtezâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, **thk. Cemâʿatu mine'l-Muhtassîn, (Kuveyt: el-Meclisü'l-Vatanî, 1965-2001),** 25/438; el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 3/36.
60 el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿAyn*, 3/36.
61 İbn Dureyd, *Cemheratü'l-Luga,* 1/532.
62 Ebû Akīl Lebîd b. Rabîʿa, *Dîvanu Lebîd b. Rabîʿa*, thk. Hamdû Tammâs, (Beyrut: Dâru'l-Maʿrife, 2004), 112.
63 İbn Manzûr, *Lisanü'l-ʿArab*, 10/152-154.

Lisanü'l-ʿArab	Ezmek, **öğütmek**, rüzgarın aşındırması, eskimek, yok olmak, (gözyaşı) dökülmek, rüzgarın toprak yüzeyini aşındırarak izleri silmesi, **سَحْق** *"Sehk"* **eski** elbise, **سَحْق** *"Sehk"* devenin dübüründeki yaranın iyileşip beyaz iz bırakması, **إِسْحَاق** *"ishâk"* dişi hayvanın göğsünün kuruyup sütünün kesilmesi, **أَسْحَق** *"eshak"* devenin tırnağının sertleşmesi, **اِنْسَحَقَ** *"insehak"* akıp gitme, **أَسْحَق** *"eshak"* kurumak, **سُحُق, سَحِيق, أَسْحَق** *"suhuk", "sehîk", eshak"* **uzaklık**, uzaklaşma, **سُحْقَن** *"suhgan"* uzak olsun, **سُحُوق** *"sehûk"* **uzunluk**, **سَوْحَق** *"sevhak"* **uzun boylu adam**, **سَحَائِق** *"sehâik"* şiddetli yağmur, **سَاحُوق** *"sâhûk"* özel yer adı, **إِسْحَاق** *"ishâk"* isim.[64]	1) إِذَا قلتُ: نالَتْه العَوالي، تَقاذَفَتْ ... بِهِ **سَوْحَقُ** الرِّجْلَيْنِ سانحةُ الصَّدْرِ[65] "*Söyledim ki: Yükselen oklar isabet etti savrularak... **uzun boylu adamın** ayaklarına ve göğsünün her yerine*." 2) فَإِنَّكَ، إِنْ تَهْجو تَمِيماً وتَرْتَشِي ... بِتَأْبِينِ قَيْسٍ، أَوْ **سُحوق** العَمائم "*Eğer ki sen Temimi hicveder ve rüşvet alırsan... Kays'ı övme ve **eski** sarıklar...*" 3) **سَحْقَ** البِلى جِدَّته فأَنْهَجا[66] "*Zamanın **yıpratması** onu mahvetti*." 4) تَعْلُو خَنادِيذَ البَعيد **الأَسْحَقِ**[67] "*Uzak diyarların **en ıssız, en uzak** köşelerine yükselir*." 5) كَانَ جِذْعٌ **سَحُوق** "***Uzun** bir gövdesi vardı*"

"Sehega" (yıpratmak) fiili ve türevleri hakkında *Kitâbü'l-ʿAyn* 'da 11, *Cemheretü'l-Luga*'da 10 ve *Lisânü'l-ʿArab*'da 22 farklı anlam kullanılmıştır. Sözcükler arasındaki bu yöntemsel benzerlikler, şiir şahitliği uygulamasının sözlüklerde işlevselliği ortaya koymaktadır. Yazarı belli olmayan şiirlerin de sözlüklerde kelimenin manasını açıklarken delil olarak kullanıldığı görülmektedir.

Diğer sözlüklere kıyasla *Lisanü'l-ʿArab* sözlüğü kelime anlamlarını etimolojik ve morfolojik açıdan daha detaylı incelemiş ve neredeyse her anlam için şiir şahidlerine yer vermiştir. Şiir şahitliği ve açıklamalar bağlamında, *Cemheratü'l-Luga'*nın dengeli bir yaklaşımı vardır. *Kitâbü'l-ʿAyn* ise kısa ve öz açıklamalar sunmaktadır ve zaman zaman anlamların pekiştirilmesi maksadıyla şiir şahitleri kullanmaktadır.

Sonuç

Şiirler Arap sözlük çalışmalarında yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Şiir şahitleri, sadece kelime anlamlarını açıklamada değil, aynı zamanda dilin varlığını muhafaza etmede de önemli bir rol oynamaktadır. Sözlüklerde bazı kelimelerin anlamlarının korunmasıyla birlikte, çeşitli şiir şahitlikleriyle farklı anlamların da farklı alimler tarafından belirtildiği gözlemlenmiştir.

Cahiliye dönemi şiirleri, dilin temeli olan kelimelerin doğruluğunu ispat etmede otorite kabul edilerek İslam sonrası dönemde önemli bir referans kaynağı olarak görülmüştür. Bu manada şiir şahitleri, dilbilim alanında önemli katkılar sunmaktadır. Dilbilim alimlerinin, şiir şahitleri yardımıyla kelimelerin kullanım bağlamlarını derinlemesine analiz etmeleri daha kolay olmaktadır.

Yapılan bu çalışmada görülmüştür ki ***Kitâbü'l-ʿAyn***, sistematik fonetik tasnifiyle öne çıkmakta, şiir şahitlerini daha az ve ölçülü kullanarak anlam odaklı, dilbilgisel bir çerçeve sunmaktadır. ***Cemheretü'l-Luga*** ise anlam çeşitliliğini korurken, şiir kullanımında seçici bir yol izleyerek hem dilbilgisel hem de edebî açıdan zengin bir içerik sunmuştur. ***Lisânü'l-ʿArab*** ise neredeyse her anlamı bir veya birden fazla şiirle destekleyerek sözlüğü aynı zamanda edebî ve ansiklopedik bir kaynağa dönüştürmüştür.

Kaynakça

Abdullah, Abdülaziz Yâsîn. "Merviyyâtü Ebi'd-Dukayş el-Lugaviyyetü fî Kitâbi'l-'Ayn". *Mecelletü Ebhâs Külliyetü't-Terbiyyeti'l-Esâsiyyeti* 1/4 (2004), 87-104.

Arslan, Mehmet Nafi. "Arap Filolojisinin Dâhi İsmi: El-Halîl Bin Ahmed/Al-Khalil B. Ahmad: The Genius Name Of The Arabic Philology". *Şarkiyat Mecmuası* 27 (August 2016), 179–188.

ʿAttâr, Ahmed Abdülgafûr. *Mukaddimetü's-Sıhâh, Tâcü'l-luga ve Sıhâhu'l-ʿArabiyye*. Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1990.

Bağdâdî, Abdülkādir b. Ömer b. Bâyezîd Abdülkādir el-. Hizanetü'l-Edeb ve Lübbu Lübâbi lisâni'l-ʿArab. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1093.

Bolelli, Nusrettin. "Nahivde Hadîsle İstişhâd Meselesi", *MÜİFD,* 5-6, İstanbul, 1987-1998.

Ceviz, Nurettin ve Diğ.. *Yedi Askı-Arap Edebiyatının Harikaları*. Ankara, 2004.

Cumahî, Muhammed b. Sellâm el. *Tabakâtu Fuhûli'ş-Şu'arâ*, Beyrut, ts.

Çetin, M. Çetin. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1973.

Çıkar, Mehmet Şirin. *Kıyas Bir Nahiv Usûl İlmi Kaynağı,* Van: Ahenk Yayınları, 2007.

Dineverî, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe el-Kûfî ed. *eş-Şi'r ve'ş-Şu'arâ,* thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire: Dâr'ul-Me'ârif, 1958.

Durmuş, İsmail. "İstişhâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, 23/397.

İbn Dureyd el-Ezdî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *Cemheratu'l-Luga*. 1-3. thk. Remzî Munîr Be'albekkî. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 3. Baskı, 1987.

Erden, Muhammed İbrahim. "Arapça Sözlükbilim Çalışmalarının Gelişim Aşamaları ve Geçmişten Günümüze Arap Sözlük Çalışmalarının Bir Tezahürü

64 İbn Manzûr, *Lisanü'l-ʿArab*, 10/153.

65 ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, **25/436;** İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 10/154.

66 ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, 25/438.

67 ez-Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs,* 25/438; İbn Manzûr, *Lisanü'l-ʿArab*, 10/153-154.

Olarak el-Muʿcemü'l-Vasît". *Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD)* 15 (December 2024), 42–58.

Eren, Ali Cüneyt. "Arapça Alfabetik Sözlüklerin Tanıtımı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi.* 9/4 (2009), 129–151.

Ezherî, Muhammed b. Ahmed b. el-. Tehzîbü'l-Luga. 1-8. thk. Muhammed Avad Mur'ab. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001.

Sîrâfî, Ebû Sa'îd el-Hasan b. Abdillâh es. *Ahbâru'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve Merâtibihim ve Ahzi Ba'dihim ʿan Baʿd*, thk. Taha Muhammed ez-Zeynî-Muhammed Abdulmun'im Hafâcî. nşr. Mustafa el-Bâbî el-Halebî. Kahire: *Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî.* 1373/1966.

Tehânevî, Muhammed ʿAlî et. *Keşşâfu İstılâhâti'l-Funûn ve'l-ʿUlûm.* thk. 'Alî Dahrûc, Beyrut: Mektebetu Lubnan, 1996.

Ferâhîdî, el-Halîl b. Ahmed el. *Kitâbü'l-'Ayn*. 1-8. thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrâhîm es-Sâmirrâ'î. Beyrut: Mektebetü Hilal. 1. Baskı. 1993.

Fîrûzabâdî, Muhammed b. Ya'kûb el. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut, 1407/1987.

Seyithan Gayır. "İbn Hişâm'in Evdahü'l-Mesâlik Adli Eserinde Şiirle İstişhâd Metodu". *Balıkesir İlahiyat Dergisi* 18 (December 2023), 83–111.

Hamed, Muhammed b. İbrahim. *Fıkhu"l-Luga Mefhûmuhû Mevdûʿâtuhû Kadâyâhu*. Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 2005.

Hattîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Alî. *Târîhu Bağdâd*, Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.

Yâkût el-Hamevî. Şihâbuddîn b. Abdullâh. *Muʿcemu"l-Udebâʾ*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993.

İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsılî. el-Mübehhec fî Tefsîri Esmâ' Şuarâ' Dîvâni'l-Hamâse. thk. Mervân el-Atıyye, Şeyh ez-Zâyid. Dımaşk: Dâru'l-Hicre, 1408/1988.

İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisanü'l-ʿArab*. 1-15. Beyrut: Dâru Sâdır, 1994.

İbnü'l-Mu'tez, Abdullah b. Muhammed el-Abbâsî. *Tabakâtü'ş-Şu'arâ'*. thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc. Kahire: Dârü'l-Maârif, 1981.

İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhamed. *Mukaddime*. çev. Halîl Kendir. Ankara: Yeni Şafak Kültür Armağanı, 2004.

İsfehânî, Ebu'l-Ferec el. *el-Eğânî*. Haz. 'Ali Muhennâ-Semîr Câbir. Beyrût: Dâru Sâdir, 1986.

İskenderî, Ahmed el . *el-Mufassal fî Tarihi'l-Edebi'l-ʿArabî*. thk. Dr. Hassan Hallak. I. Baskı. Beyrut: Dâr İhyâ el-Ulûm, 1994.

Kahyaoğlu, Yasin. "Şiir Ve Nesir Bağlaminda Arapça'nin İslam Kültüründeki Yeri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/19 (2008), 81–102.

Kasap, Ahmet. *Klasik Arapça Sözlüklerin Problemleri*, Doktora Tezi, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2023*.

Kâsımî, Ali. *ʿİlmu'l-Luga ve Sına'âtü'l-Muʿcem.* Riyad: İmâdeti Şuûni'l-Mektebât, 1991.

Kayravânî el-Ezdî, Ebû 'Alî el-Hasan b. Reşîk el. *el-ʿUmde fî Mehâsini'ş-Şiʿri ve Adâbihi ve Nakdihi.* Suriye: Dâru'l-Cîl, 1981.

Kehhâle, Ömer Rıza. *el-Lugatü'l-ʿArabiyye ve ʿUlûmuhâ.* Dımaşk: Mektebetü'n-Neşr, 1971.

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed el. *el-Câmiʿ li-Ahkâmi"l-Kurʾân*. thk. Ahmed el-Berdevenî-İbrâhîm Atfiş, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, ts.

Lebîd b. Rabîʿa, Ebû Akīl. *Dîvanu Lebîd b. Rabîʿa*. thk. Hamdû Tammâs. Beyrut: Dâru'l-Maʿrife, 2004.

Merzübânî, Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd el-. *el-Müveşşah fî Meâhizi'l-'Ulemâ 'ale'ş-Şu'arâ*. thk. Muhammed Hüseyn Şemsüddîn. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1995.

Özbalıkçı, Mehmet Reşit. *Kur'ân ve Hadîsin Arap Gramerindeki Rolü.* İzmir: Çağlayan Matbaası, 2006.

Halîl Özcan. "Lebîd b. Rabî'a (m.s. 560-661) ve Muallakası". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/23 (2010), 81–94.

Sikâl, Dîzîre Rûlen. *Neşʾetu'l-Meâʿcimi'l-ʿArabiyye ve Teṭavvurihâ*. Beyrut: Dâru's-Sadâke, 1995.

Söylemez, M. Mahfuz. *Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, Emevîler Dönemi Bilim Kültür ve Sanat Hayatı,* Ankara: Otto Yayınları, 2017.

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-. *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahvi*. thk. 'Abdülhakîm 'Atiyye. Suriye: Dâr'ul-Beyrûtî, 2006.

Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es. *Bugyetu'l-Vuʿât fî Ṭabaḳāti'l-Lugaviyyîn ve'n-Nuḥât*. thk. Muhammed Ebu"l-Fadl İbrâhîm. Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.

Tuzcu, Kemal. "Klasik Arap Şiirinde Didaktik Şiirler". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47/2 (2007), 147–171.

Uzun, Ayşe. "Klasik Arapça Sözlüklerin Teşekkülünde Dinin Etkisi". ULUM 7/1 (2024): 1–34.

Vahidi, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisaburi. *Şerhu Divani'l-Mütenebbi*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna, t.y.

Yakub, Emîl. *el-Me'âcimu'l-Lügaviyyetu'l-'Arabiyye Bidâyetuhâ ve Tetavvuruhâ.* Beyrut: Dâru'l-'İlm lil-Melâyîn, 1985.

Yalar, Mehmet. "Arap Edebiyatinda Şiir Kavrami Problemi -Mukayeseli Ve Analitik Bir Bakiş-". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 11/1 (2002), 103–120.

Yalar, Mehmet. "Cahiliye Şiirinin Tarihsel Gerçekliği Problemi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 95–120.

Yılmaz, İbrahim. "Arap şiiri ve hikâyecilik - Antere örneği". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2001), 249-266.

Zebîdî, Muhammed Murtezâ ez-. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmû.* 1-40. thk. Cemâʿatü mine'l-Muhtassîn. Kuveyt: el-Meclisü'l-Vatanî, 1965-2001.

Ziriklî, Hayreddîn b. Muhammed ez-. *el-Aʿlâm*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn. 15. Baskı. 2002.